

## LES MURALLES D'EIVISSA

Fernando Cobos Guerra

Dr arquitecte

Redactor del Pla Director de Muralles d'Eivissa

## L'ACRÒPOLI

### LES MURALLES FINS A MITJAN SEGLE XVI

Dalt Vila significa acrópoli i va ser l'acròpoli que van fortificar els púnics, possiblement els romans i per descomptat els àrabs, i finalment els aragonesos des de la conquesta de l'illa fins a mitjan segle XVI. És a dir, el perímetre que coincideix bàsicament amb les muralles actuals, excepte en la part més baixa o de la Marina, és el recinte medieval que tancava fent un petit reentrant entre l'actual baluard de Sant Joan, més aviat a la part occidental d'aquest, i el baluard de Santa Tecla. De fet, es conserva encara una porta en aquest tram, la de Santa Maria. En aquest període medieval, fora de les muralles havia crescut tot el raval que baixa fins a la Marina i les edificacions de la mateixa Marina, un petit poblat de pescadors. L'acròpoli que acumulava fàbriques cristianes i fàbriques islàmiques en la part vista del recinte emmurallat va ser suficient defensa fins que l'escenari militar d'aquesta part del Mediterrani va canviar dràsticament.

Simplificant molt, podem dir que la base islàmica s'havia reforçat en el segle XIV, quan les tropes i la flota castellana de Pere I van atacar l'illa. Van atacar l'illa pel mateix lloc que havien atacat els aragonesos, i pel mateix lloc que atacaria qualsevol: la part plana des del Puig des Molins. Posteriorment s'havien aixecat dos cubs circulars a la part més baixa de la muralla, en els dos cantons que estarien per la plaça del Sol i per la meitat del baluard de Sant Joan.

MOROS A LA COSTA.

### EL CONTEXT HISTÒRIC DE LA NOVA MURALLA

Els pirates barbarescos havien estat un problema a totes les costes mediterrànies des de finals de l'edat mitjana, però a mitjan segle XVI la situació va empitjorar exponencialment. Amb l'arribada de Carles I als trons de Castella i Aragó, la vella idea estratègica dels Reis Catòlics d'encerclar França va començar a donar resultats i les tropes hispàniques es van fer a poc a poc amb el control a la major part d'Itàlia i mitjançant els presidis controlaven també els principals ports d'Àfrica. En aquests anys acabava la guerra de Siena i la Corona hispànica es feia amb el control dels ports de tota la ribera del Mediterrani, especialment a la Toscana mitjançant el sistema de presidis. D'aquesta manera, es complia el principi estratègic que deia que "una mar és teua si tots els ports on pot refugiar-se una flota són teus", estratègia que la Corona estendria després als ports americans de l'Atlàntic i del Pacífic. Els italians anomenen aquest període Mediterrani "spagnolo" al Mediterrani occidental, però la realitat és que a Carles V se li van escapar dos ports: Marsella i Alger. Alger va acabar sent el port principal dels turcs i Marsella el dels francesos, i per allò que l'enemic del meu enemic és el meu amic, francesos i turcs van acabar aliats en el Mediterrani occidental.

D'aquesta manera, Menorca i Eivissa van passar a ser ports clau en l'estratègia de control del Mediterrani. Menorca perquè està just en la ruta entre Alger i Marsella, Eivissa perquè està en la ruta entre València i Nàpols. D'aquesta manera, a les necessitats de protecció que tenien totes les ciutats i illes del Mediterrani enfront dels atacs dels pirates barbarescos es va unir la necessitat que tenia la Corona de protegir algunes illes i ciutats davant una possible invasió enemiga.

Com per als eivissencs que vinguessin els turcs a raptar-los era un molèstia, van començar a fortificar-se com van poder, i un mestre local anomenat Simó va començar a construir unes plataformes per a artilleria de les quals avui només es conserva la que anomenen la **galleda** dels Frares. Però com per a la Corona la fortificació d'Eivissa era una necessitat estratègica, van enviar a l'illa des de Valladolid un dels millors militars experts en fortificacions de l'Imperi, Bernardino de Mendoza; un militar que ja li havia canviat els projectes a l'enginyer Ferramolino de Bèrgam a Tunísia i que estava al corrent dels nous avanços en la fortificació artillera. Bernardino va

jutjar severament el que estava fent el mestre Simó i va escriure a la Corona dient que era obra sense encert perquè la feia "un obrer que en la seua vida havia sortit de l'illa", recomanant que s'enviàs quan abans un bon enginyer.

PRO SVO BELLICIS IN REBVS EXPERIMENT.

## ELS ENGINYERS I LA NOVA MANERA DE FORTIFICAR

El que era possiblement el millor enginyer de la Corona en la primera meitat del segle XVI, el valencià Pedro Luis Escrivá, havia escrit a la portada del Castell de Sant Telm de Nàpols que havia fet aquest disseny per la seua experiència en les coses de la guerra i per a la Corona Hispànica els millors enginyers eren normalment militars amb molta experiència que servien en l'Exèrcit. Militars com Bernardino de Mendoza o el nou capità general de l'artilleria, Juan Manrique de Lara, podien donar la traça d'una fortificació però eren massa valuosos per deixar-los durant mesos al capdavant de la construcció. Hi havia altres enginyers que sí que s'encarregaven de dur a terme la construcció de fortificacions, però els millors enginyers estaven sempre desplegats en els escenaris de guerra o on estaven els exèrcits permanents, en el cas espanyol, a Itàlia o a Flandes. Portar un d'aquests enginyers suposava treure'l del lloc on més necessari era.

El 1554-55 aconseguir un enginyer que vingués a les illes era molt complicat. Els espanyols Escrivá i Pizaño havien mort, i Pedro Prado estava treballant a Malta reforçant la fortificació contra els turcs. Es va pensar inicialment en Juan María Olgiati, que era a Milà, però Felip II, que llavors residia a cavall entre Brussel·les i Londres, se'l va emportar a Flandes, on construiria la fortificació de Gravelines i, com a rei consort d'Anglaterra, possiblement també li va encarregar la fortificació de Berwick, a la frontera amb Escòcia. Finalment, l'enginyer que va venir va ser Joan Battista Calvi, que no era el millor dels que tenia l'Exèrcit de Milà, sinó més aviat el més prescindible.

Calvi va arribar a la península Ibèrica més influït per la tractadística italiana del moment que per la influència de l'anterior generació d'enginyers espanyols. Es va fer càrrec de totes les obres peninsulars i insulars de les

corones de Castella i Aragó, però la seua obra fonamental es va concentrar a Roses i Perpinyà, d'una banda, i a Menorca i Eivissa, per l'altra. A Roses va construir una fortificació molt semblant als projectes que havia desenvolupat Olgiati en aquest moment, amb el defecte que tenien totes les fortaleses italianes d'aquest període, col·locant molt distants els baluards els uns dels altres de forma que no podien ser defensables amb arcabussos. A Maó, no obstant això, va construir un fort regular molt petit que, per regular, per petit i per mal situat, mai va funcionar adequadament i va ser reformat successivament per espanyols, francesos i anglesos sense que arribàs mai a ser satisfactori el seu funcionament.

## EN LLOC TAN DIFICULTÓS

### EL PROJECTE DE CALVI

Amb aquests antecedents, l'obra d'Eivissa podria haver estat una més dels centenars de fortificacions que la Corona va construir a tots els seus territoris. No obstant això, la complexitat del lloc, l'orografia que no ajudava en res a la defensa i la preexistència de la fortificació medieval, impedièn que Calvi posàs en pràctica algun dels models teòrics regulars i perfectes que la tractadística de l'època postulava. L'única solució possible per fortificar Eivissa era oblidar-se dels tractats i adaptar-se al lloc, quelcom que el propi Calvi sabia difícil i poc agraït, perquè llavors estava de moda seguir els models dels tractats que justificaven la idoneïtat del disseny. En una carta a Felip II en italià li diu: "En questo sito tanto dificolto se farà questa fortificatine di maniera che da persone intiligente será tenuta en alguna cosa".

Ocorre amb freqüència en arquitectura que les obres mestres sorgeixen de les dificultats, dels condicionants, de les necessitats complexes de projectes complexos en llocs complexos; que del paper en blanc, en el qual tot és possible, rares vegades sorgeix la bona arquitectura. Ocorre també, especialment entre els historiadors de l'arquitectura, que es valoren més les obres que responen a un tractat que les que no s'assemblen a res, perquè per valorar les obres heterodoxes cal tenir molt major coneixement que per valorar les ortodoxes. Això passava igualment entre els qui valoraven els projectes de l'època i per això Calvi es cura en salut dient que només les

persones intel·ligents sabran valorar el seu disseny. És interessant la frase de l'enginyer en relació a la seua millor obra, puix que ens dona a entendre que, encara que era millor enginyer quan no seguia un tractat, preferia seguir-lo per evitar ser criticat. Les disputes entre enginyers eren moneda corrent a l'època, i Escrivá en el seu tractat de 1538, possiblement el primer tractat de fortificació abaluartada i al mateix temps el més heterodox, deia en el seu pròleg: "meravellar-se ha per ventura La vostra Excel·lència de veure que pocs o cap es troben d'entre els que practiquen l'art de la fortificació que aprovi o doni per bona obra que un altre faci".

El cas és que, quan arriba a Eivissa aixeca uns interessantíssims plànols sobre l'estat inicial de l'illa i la fortalesa, i fa la seua traça. Curiosament és la seua traça la que no conservàvem, i vam fer tots els estudis del Pla Director sense ella fins que, quan celebràrem un congrés internacional sobre fortificació a l'illa, un dels experts convidats ens va portar des d'Holanda un dibuix de la traça de Calvi, que havia reconegut gràcies als nostres dibuixos d'estudi de la muralla.

L'estratègia de Calvi és clara; aixeca la fortalesa renaixentista per davant de les medievals, i emplena l'espai entre totes dues amb terra. Però com la muralla medieval és a la part alta del vessant, en col·locar-se per davant, l'altura de la muralla renaixentista ha de ser encara major perquè neix de més a baix. A més, descobreix aviat que no té suficient terra per als farciments, que la pedra del lloc que és bona per a la maçoneria no és bona per treballar carreus i que la pedra de marès que és bona per treballar carreus només té qualitat suficient si es treu de les pedreres de les illes Negres. Des del punt de vista defensiu col·loca un baluard just damunt de cada cresta de les ondulacions que formen el turó i, d'aquesta manera, els baluards es construeixen abans que les cortines, però la fortalesa queda en defensa i artillada molt aviat.

Calvi utilitza el primer model de baluard renaixentista que s'ha desenvolupat simultàniament en diferents parts d'Itàlia i Espanya. Més evolucionat que els baluards construïts íntegrament en fàbrica com els que fa Tadino o Escriba, inclou un nucli central terraplenat i dos casamates laterals més baixes semivoltades que recorden el baluard de la Magdalena

de Fuenterrabía o el baluard de la Magdalena de Verona. Models de baluards gairebé idèntics són construïts per Sangallo a Itàlia o apareixen en els dibuixos del portuguès Francesc d'Holanda a Pesaro o fins i tot el tractat d'artilleria de Tartaglia, tot això a la fi dels anys trenta i principis dels quaranta del segle XVI.

La novetat del disseny de Calvi, com els seus baluards són molt alts, radica en el fet que la cota a la qual construeix les seues places baixes no està referida a la cota de la rasant del propi baluard, sinó a la trajectòria del foc de flanc que des d'aquest baluard es fa sobre la cara del baluard vesí, és a dir, la línia de rasant del baluard contigu. Això obliga a Calvi a un curiós joc en el qual, d'una banda, ajusta l'altura de les seues casamates i, per un altre, pica la penya al peu dels baluards fins que les trajectòries creuades coincideixen perfectament.

## LA MALEDICCIÓ DE LES TAPERERES

### ÈPOCA DE GRANS CANVIS

Si hi ha una planta impossible d'eliminar dels murs de la fortalesa, autèntic maldecap per als treballs de manteniment, és la taperera. Sabem que tots els terrenys situats a l'exterior de la muralla medieval, on es va aixecar la muralla renaixentista estaven sembrats de tapereres. Sabem això perquè tenim tots els expedients d'ocupació i expropiació d'aquestes terres. El cost dels treballs de fortificació el va pagar la Corona de Castella, molt més solvent en aquesta època que la d'Aragó, però l'expropiació dels terrenys corresponia a la Corona d'Aragó, per això sabem que eren camps de tapereres i també per això sabem que la Corona d'Aragó no va arribar a pagar mai als seus propietaris. Això de les tapereres és per tant clarament una maledicció.

Van ser temps de grans canvis, la humil illa es va omplir d'enginyers, mestres, obrers i soldats. Una obra d'aquesta grandària va suposar la transformació social de tota l'illa i la transformació física de Dalt Vila. A la pel·lícula que es va rodar per a la museïtzació del baluard de Sant Pere,

amb les dades provinents de l'Arxiu de Simancas que aportam en el Pla Director, es conta molt bé el que això va suposar.

La ciutat medieval no era realment una vila del patrimoni reial, tenia tres senyors feudals hereus del repartiment que es va fer després de la conquesta aragonesa, però aquests senyors als quals corresponia de facto fer-se càrrec de les despeses de la fortificació no tenien possibilitats per a això. El Govern de la ciutat va canviar, els senyors propietaris, la Universitat, l'estructura social i jeràrquica coneguda fins llavors es va modificar dràsticament. La Corona va nomenar un governador militar de la plaça, perquè Dalt Vila ja no era una ciutat, era una plaça forta.

Algunes famílies de l'illa es van fer riques amb el comerç lícit i il·lícit que l'obra va generar, algun governador es treia els seus diners canviant la moneda reial castellana a moneda de l'illa i diversos d'ells van acabar donant compte de les seues corrupteles davant els oficials, els veedors i els magistrats reials.

Els subministraments per a l'obra, i especialment la pedra que es treia de l'illa Negra, entre ses Portes i s'Esplamador al freu de Formentera, van provocar nombrosos enfrontaments entre les galeres castellanes de Cartagena i les turques d'Alger. D'això donen fe els grafitis de la muralla i els derelictes del freu.

## LA CLAU DEL MEDITERRANI

### RAONS D'ESTAT I NECESSITATS LOCALS

Al goig de veure que les fortificacions protegrien la ciutat va seguir el desconcert de veure que el projecte de Calvi cenyia el vell recinte medieval i deixava fora tots els barris que baixaven cap a la Marina. Va protestar la Universitat, i la contestació de l'enginyer va deixar clar quins eren els objectius de la fortificació. L'enginyer explicà que ell tenia ordre de fer la fortalesa el més forta i inexpugnable possible per evitar que els turcs poguessin prendre-la i fer-se amb l'illa, i que ampliar la muralla l'afeblia, i que si venien els turcs els habitants extramurs ben podien córrer a la muntanya com havien fet sempre.

Perdre l'illa és el que temia la Corona. No perdre els illencs i ni tan sols els béns que l'illa pogués tenir. La "clau del Mediterrani" van arribar a anomenar Eivissa en aquesta època. La fortificació renaixentista d'Eivissa és incomprendible si no entenem l'enorme valor que tenia l'illa com a peça estratègica en el domini del Mediterrani. L'obra més important que va fer mai en la seua història l'Estat a l'illa, feia broma un col·lega fa anys. Però encertava, perquè només la raó d'Estat podria explicar la immensa obra que anava a executar-se per protegir una illa que realment no produïa ni tenia cap valor.

*NON SUFFICIT ORBIS.*

EL PROJECTE DE FRATÍN

Hi ha dues muralles renaixentistes a Eivissa que, encara que estan juntes, no s'assemblen molt. La part construïda per Calvi no va arribar a tancar-se per on estava previst i per això no tenim la seua portada monumental. Va passar el temps, els francesos van ser derrotats a Sant Quintí, els turcs a Lepant i ningú tenia pressa a acabar la muralla, però el 1574 els turcs prenen la Goleta i Felip II ordena revisar de nou totes les fortificacions estratègiques. La muralla d'Eivissa es completarà englobant alguns barris extramurs i disposant una gran plataforma artillera que protegeixi el port i que es va formalitzar com el semibaluard de Santa Llúcia.

El nou mur té una nova i espectacular portada principal de la fortalesa, treballada a Mallorca en pedra de molt millor qualitat. Es porten per a ella escultures romanes autèntiques procedents possiblement del fòrum de Cartagena, com era habitual a l'època, i també com era habitual, s'esmenta i s'assegura que les estàtues van aparèixer en excavar els fonaments. És símbol de bona sort en un Imperi que es declara sense dissimulació hereva de l'Imperi Romà. Felip II és ara el rei més poderós de la terra, el primer que pot proclamar-se rei de les Espanyes, perquè des de 1580 és també rei de Portugal (el seu pare Carles es proclamava rei de Castella, de Lleó, d'Aragó, de Sicília... però no d'Espanya perquè li faltava Portugal) i com a rei de Portugal també senyor de l'altra meitat del món que el Tractat de Tordesillas havia dividit entre castellans i portuguesos. "El món no és suficient" deia la medalla que va manar gravar en coronar-se a Lisboa. I tot

això està escrit a la portada d'Eivissa: Felip rei invictíssim de les Espanyes i de les Índies orientals i occidentals.

Fratín, el nou enginyer, era un dels millors de la seua època, injustament vilipendiat per Cervantes quan el fa autor sense ser-ho de la inoperant fortificació de la Goleta, però fins i tot aprenent de Vespasiano Gonzaga i d'altres militars que han tornat a l'heterodòxia projectual enfront dels models de la tractadística italiana. Els baluards de Fratín són més grans, però la distància entre les casamates i les puntes oposades és menor que en el disseny de Calvi. Com la muralla ja no tanca entre Sant Joan i Santa Tecla, la part del baluard de Sant Joan que enfila cap al tancament es demoleix (en realitat segueix fins i tot allí sense cara de carreus, enfront del Museu d'Art Contemporani) i es continua l'altra cara cap a Santa Llúcia. A l'altre cap, a Santa Tecla, es respecta la cara que torna, però se li afegeix un semibaluard que tanca l'espai fins a la mar i que a Eivissa anomenen Revellí, encara que no és un revellí (una obra avançada davant de la cortina o d'una porta).

Aquesta segona obra és immensa i queda inacabada, la cortina de la portada o el revellí mai s'acaben. Tampoc les casamates, encara que sobre una d'elles construirà l'enginyer Poulet el seu edifici, ara MACE en el segle XVIII.

## LES TAULES I LES PORTES GRANS.

### LA VIDA DARRERE DELS MURS

El Governador reformarà el castell medieval per al seu palau i per a almodins i magatzems, després vindran els magatzems i polvorins dels baluards de Sant Joan i Santa Llúcia i les casernes del castell, però poc més, les muralles d'Eivissa són essencialment l'obra renaixentista. Als peus creixen, especialment a la Marina, edificacions d'habitatges que en època de guerra volen els enginyers derrocar, però que mai ho fan. Passen els anys i Dalt Vila continua tancant les seues portes a la nit. Ho farà fins a ben entrat el segle XX. No sé quan va ser l'última vegada que es va aixecar el pont

llevadís, el pont de taules que dona nom popular a la porta de la Marina, però les portes grans han estat sempre llestes per tancar-se fins ara.

Durant la Guerra Civil de 1936 es van reformar les galeries contramina del peu dels baluards de Sant Joan i Santa Llúcia com a refugis antiaeris, després alguns van derivar en magatzems o fins i tot en timbes o habitatges-coves. Gran part de les muralles continuaran sent militars fins a ben entrada la segona meitat del segle XX. Quan arriba el turisme de masses, la ciutat intramurs a penes canvia, continua tancant les seues portes, i fins i tot sense tancar-les els visitants que busquen platja i discoteques no traspassen la seua porta. Potser una discoteca en el baluard de sant Pere que ja vam demolir o macroconcerts a Santa Llúcia alguna vegada a l'any.

## VALORS UNIVERSALS

### LA MURALLA COM A MONUMENT I COM A PATRIMONI MUNDIAL

La Muralla renaixentista d'Eivissa és l'exemple millor conservat a Europa d'un prototip de fortificació que va definir, va desenvolupar i va ser element clau de l'expansió cultural i política de l'Europa renaixentista més enllà dels seus límits geogràfics. De fet, a excepció de les fortificacions a Itàlia de Sangallo i del valencià Pedro Luis Escrivá (L'Aquila o Sant Telm de Nàpols), són molt poques les obres del primer període renaixentista que no van ser alterades en els segles següents. Si el 1942 la muralla era declarada Monument Nacional pels seus valors paisatgístics i el 1969 tot Dalt Vila era reconegut com a Conjunt Històric per l'excel·lent conservació de la seua trama urbana, la declaració com a Patrimoni Mundial el 1999 posava l'accent en la seva condició de fita tecnològica del model de fortificació hispnoitalià que havia d'entendre's llavors des de les lleis compositives que són pròpies de la fortificació abaluartada i des del món cultural i científic del Renaixement.

El primer tractat de fortificació escrit en castellà, la "Apologia" de Pedro Luis Escrivá (Nàpols 1538) cita Vitruvi quan aquest diu que "l'arquitectura ha de ser una música ben acordada", i els enginyers del XVI eren molt conscients que la fortificació renaixentista és el resultat d'un sistema geomètric, i per

això matemàtic, en el qual tots els elements estan relacionats i responen els uns als altres segons unes lleis compositives, matemàtiques, òptiques i geomètriques molt precises. És a dir, que existeix una harmonia entre totes les parts que permet que totes elles "sonin" de forma acordada.

## RIGOR I CONSTÀNCIA

### EL PLA DIRECTOR DE MURALLES

Analitzar –i explicar– els valors determinants i propis de la muralla renaixentista d'Eivissa, com ara la traça renaixentista, les claus tecnològiques o el tall de la pedra, per a després poder intervenir amb rigor i criteri era la idea bàsica dels redactors del Pla Director quan el 2001 iniciam el nostre treball a Eivissa. La lectura multidisciplinària del monument aleshores realitzada va determinar el conjunt de propostes, criteris i actuacions d'un PD que va merèixer el reconeixement dels Premis Europeus de Patrimoni (EUROPA NOSTRA) el 2004 i l'estudi històricoarquitectònic del qual va ser publicat el 2008 amb el títol de *La fortificació de Yviça*.

La lectura de les fàbriques de la muralla es va iniciar amb un aixecament planimètric centrat especialment en els paraments externs i en els parapets. Es van detectar tres tipus principals i infinitat de reformes d'aquests, la qual cosa suposava que en la pràctica cada tram de la muralla presentava una rematada distinta, fruit d'una història distinta i d'una solució restauradora diferent, a vegades no gaire afortunada. D'aquesta manera conèixer la història particular de cada tram de muralla és el condicionant principal en els treballs de consolidació i rematada dels parapets, vitals per evitar desprendiments, filtracions en el mur i la colonització de les indestructibles tapereres que persistentment reivindiquen el seu lloc des que la muralla va ocupar l'espai dels antics horts fa segles.

Els estudis documentals van permetre comprendre que l'aparent desigualtat de les pedres de marès de la muralla (i el seu diferent grau de deterioració i patologia) tenen el seu origen en les diferents pedreres de procedència, en uns casos per canvis forçats pels atacs turcs a les pedreres de l'illa Negra

que obligaven a treure la pedra (d'aparent inferior qualitat) de la punta de ses Portes, en altres casos per ser pedres treballades fins i tot fora de l'illa.

Aquest és el cas de les patologies del portal Nou i la degradació de la pedra havia de ser tan gran que en el XIX es va decidir folrar l'arc per dins i picar 12-15 cm de la cara exterior col·locant un xapat que també es va degradar ràpidament i va ser successivament reparat amb apòsits i morters de ciment. La intervenció projectada va consistir a retirar els apòsits i les xapes i recuperar les proporcions i la estereotomia original de l'obra renaixentista, pedra a pedra, a partir dels elements conservats però ocults inicialment. A la porta de la Mar, o portal de ses Taules, la colonització per fongs (una patologia que curiosament és endèmica especialment de la pedra mallorquina) i altres colonitzacions vegetals l'havien deixat il·legible i greument alterada. La intervenció va suposar la seua neteja i la seua consolidació i es va estendre a tota la plaça d'armes i paraments interiors del portal on els importants danys obeïen només a les patologies pròpies de la pedra marès eivissenca.

La recuperació dels valors tecnològics de la fortificació renaixentista va determinar el desenvolupament del projecte d'intervenció, consolidació i recalçament del peu de muralla, inicialment, en el seu front urbà i en una fase posterior a la resta del recinte. La intervenció es va centrar de forma més intensa, donada la gravetat de la seua patologia, a la cara del baluard de Sta. Llúcia i en la cortina entre els baluards de Sant Pere i Sant Joan. La consolidació del peu de muralla afectava directament una de les claus tecnològiques del monument i l'actuació havia de respectar tots els elements relacionats amb les traces i rasants renaixentistes sense falsejar aquestes línies, permetent la lectura d'un element al qual els enginyers renaixentistes van dedicar tant d'esforç i cura.

Un dels objectius més ambiciosos del pla va ser recuperar, fer visitable i aprofitar les casamatas i baluards per a, des d'elles, i amb una museïtzació atractiva documentada en els estudis del PD, explicar la muralla als visitants i als vesins d'Eivissa que mai havien pogut entrar en aquests espais fins aleshores ocupats per dipòsits d'aigua, magatzems militars o altres usos poc apropiats. L'acció inicial va ser la duta a terme al baluard de Sant Pere,

transformat enormement, i va consistir a excavar la plataforma fins recuperar la traça de la inacabada casamata superior, demolir les restes d'una discoteca abandonada, reparar les profundes ferides dels paraments, recuperar i obrir els accessos, escales i túnels, i reparar la casamata baixa per a la seua museïtzació; després van seguir els baluards de Sant Jordi i Sant Jaume, fins llavors inaccessibles, i es van completar les restauracions de plataformes i parapets de Sant Bernat, Santa Tecla, Sant Joan i Santa Llúcia; es Revellí és el darrer recuperat per a l'ús públic i l'espai urbà.

El Pla Director de les muralles renaixentistes d'Eivissa ha estat considerat per la UNESCO com a exemple de plans mestres del patrimoni mundial. Ha permès que durant 25 anys totes les intervencions es fessin segons un mateix criteri i atesa una prioritat científicotècnica aliena als canvis polítics. Ha servit també per parar iniciatives lesives, des de buidatges de baluards fins a macroconcerts. S'han executat 15 obres amb un pressupost total d'una mica més de 7.000.000 €, i s'han completat totes les intervencions principals.

El PD també ha facilitat una museïtzació i una divulgació dels seus valors dirigida inicialment a la població local, però també per als cada vegada més abundants turistes que s'acosten amb inquietuds culturals a Eivissa, que no és poc mèrit. Els estudis i obres del PD han aconseguit que avui, 25 anys després, la percepció de Dalt Vila i les seues muralles renaixentistes es correspongui realment amb els valors del Patrimoni Mundial que llavors li van ser reconeguts.